

Dynamika hierarchickej organizácie regionálnej štruktúry Slovenska

Pavol KOREC, Silvia BYSTRICKÁ

Abstract: *The paper is an introduction to the issue of the Slovak regional hierarchy assessment within the social transformation after 1989. The functional urban regions are used as the spatial research units. The changes of three following indicators have been measured: the economic aggregate, the complex size and, finally, the qualitative complex size. The changes of them have been observed at the functional urban region level, at metropolitan and nonmetropolitan levels, and basic development regions. We consider investigated changes to be a proof of the shift in system of the Slovak regional hierarchy.*

Key words: *economic aggregate, complex size, qualitative complex size, region's hierarchy, Slovak Republic*

Úvod

Viacero skutočností nasvedčuje tomu, že štúdiom vývoja regionálnej štruktúry post-komunistických krajín bude aj v nastávajúcom období jednou z kľúčových tém viacerých sociálne orientovaných vedných disciplín, vrátane geografie. Pri výskume tohto fenoménu pochopiteľne nastávajú, resp. mali by nastať, kvalitatívne posuny. Jedným z takýchto posunov by malo byť aj väčšie sústredenie pozornosti na hodnotenie „transformácie geografickej organizácie spoločnosti“ (zmien hierarchickej organizácie regionálnej štruktúry) na úkor doteraz dominujúceho štúdia „geografie spoločenskej transformácie“ (zmeny regionálnej diferenciacie) v zmysle práce Hampla, M. (2001).

Vo vzťahu k hodnoteniu vývoja regionálnej štruktúry na národnej úrovni sa vo viacerých prácach zdôrazňujú štyri dôsledky, ktoré generujú predovšetkým procesy spojené s globalizáciou a post-industriálnym štádiom vývoja spoločnosti (Hampl, M., 2005, Holton, R., 2006, Korec, P., 2007 a iní). Podľa uvedených autorov sa v dôsledku globalizácie a post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti zvyšuje selektívnosť procesu koncentrácie ekonomiky a súčasne aj intenzita tohto procesu, čo prirodzene spôsobuje aj rast regionálnych rozdielov (1), zvyšuje sa dominantnosť a úloha metropolitných regiónov v regionálnej štruktúre štátu (2), mení sa povaha významovej polarizácie nielen ekonomických, ale aj všeobecne spoločenských systémov; dnes je dôležité akcentovať posun polarizácie z typu „bohatý – chudobný“ na typ „riadiaci – riadený“ (3) a nakoniec, v tomto období sa na jednej strane prakticky nemení rozmiestnenie obyvateľstva medzi mestami a regiónmi a len mierne sa zvyšuje koncentrácia pracovných príležitostí, na druhej strane však prichádza k výraznému zvýšeniu v koncentracii ekonomiky predovšetkým aktivít terciérneho sektora (4).

Výskum regionálnej štruktúry krajiny s následnou regionalizáciou, resp. regionálnou typizáciou a štúdiom hierarchie regionálnych štruktúr a ich dynamiky sú podľa nášho názoru dve kľúčové úlohy geografie. Využívajúc terminológiu Bugromenka, V., M. (1987) možno konštatovať, že regionalizácia, resp. regionálna typizácia a štúdiom hierarchie regionálnych štruktúr sú dva „monopolné“ problémy geografie. Monopolné v tom význame, že geografia disponuje najlepším metodologickým aparátom na riešenie týchto úloh a je teda do značnej miery povinná poskytovať bádateľom z iných vedných disciplín odborne korektné poznatky v týchto oblastiach výskumu regionálnej štruktúry.

Hlavným cieľom predloženého príspevku je ukázať zmeny „mohutnosti“ jednotlivých regiónov Slovenska v rozhodujúcom období transformácie jeho regionálnej štruktúry podľa troch dôležitých ukazovateľov, ekonomického agregátu, komplexnej veľkosti a kvalitatívnej komplexnej veľkosti. Zmeny, ktoré nastali v sledovanom období sú do určitej miery vyjadrením dynamiky hierarchickej organizácie regionálnej štruktúry Slovenska. Príspevkom vlastne aj reagujeme na vyššie uvedené úlohy geografie pri výskume regionálnej štruktúry a očakávané kvalitatívne posuny jej štúdia.

Základné teoreticko-metodologické poznámky

Vo viacerých predchádzajúcich štúdiách sme poukázali na skutočnosť, že pri výskume regionálnej štruktúry Slovenska vzhľadom na úroveň sociálno-ekonomického rozvoja sú veľmi vhodnými báзовými priestorovými jednotkami funkčné mestské regióny (FMR), ako ich identifikoval a predstavil vo svojej práci Bezák, A. (2000). Vo svojich predchádzajúcich prácach (Korec, P., Ondoš, S., 2004, Korec, P. a kol., 2005, Korec, P., 2007, Korec, P., Ondoš, S., Bystrická, S., v tlači a iné) sme vysvetlili malé odlišnosti medzi nami používanou „zostavou“ FMR a zostavou variantu FMR 91-A podľa práce Bezáka, A. (2000). Ešte raz by sme chceli zdôrazniť prvý z ôsmich princípov, ktoré odporúča uvedený autor rešpektovať pri identifikácii FMR, t.j. skutočnosť, že FMR sú jednotkami vytvorenými primárne pre potreby regionálne orientovaného výskumu (Bezák, A., 2000, str. 27 - 29).

Z troch použitých ukazovateľov „mohutnosti“ jednotlivých regiónov Slovenska sme viackrát použili a objasnili ekonomický agregát (EA). EA získame ako súčin počtu pracovných príležitostí regiónu a priemernej mesačnej mzdy zamestnanca regiónu. Použitie EA pri výskume regionálnej štruktúry zdôvodňuje vo svojej práci Hampl, M. (2005). Odvolávajú sa na citované dôsledky vývoja regionálnej štruktúry pod vplyvom procesov globalizácie a post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti hodnoty EA v jednotlivých FMR by sa mali v sledovanom období významne zmeniť. Dva ďalšie ukazovatele, komplexnú veľkosť (KV) a kvalitatívnu komplexnú veľkosť (KKV) predstavil pri štúdiu kvalitatívnych premien koncentračného procesu a hierarchickej organizácie v Českej republike Hampl, M. (2005). Podľa uvedeného autora KV môžeme definovať súčet jednej tretiny podielu regiónu na obyvateľstve štátu a dvoch tretín podielu regiónu na pracovných príležitostiach štátu. Ukazovateľ KKV vyjadruje kvalitatívne inú veľkosť regiónov, podľa uvedeného autora vyššieho integrálneho typu. KKV je definovaná ako súčet troch štvrtín hodnôt KV regiónu a jednej štvrtiny podielu regiónu na pracovných príležitostiach vybraných kvartérnych aktivitách štátu. V našej štúdii namiesto „vybraných kvartérnych aktivít“ pracujeme s „terciárnymi aktivitami“, ktoré zohľadňujú kvalitatívne veľmi podobnú charakteristiku regiónu. Hampl, M. (2005) na jednej strane upozorňuje na nutnú subjektivitu pri stanovovaní váhy „vybraných kvartérnych aktivít“, na druhej strane však vysvetľuje opodstatnenosť voľby váhy z hľadiska porovnateľnosti ukazovateľa s EA a KV. Ak sa opäť vrátíme k proklamovaným citovaným dôsledkom procesov globalizácie a post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti hodnoty KV by sa mali meniť len mierne a hodnoty KKV výraznejšie.

Poznámku je potrebné urobiť aj k obdobiu, za ktoré hodnotíme dynamiku jednotlivých regiónov Slovenska v rozhodujúcom období transformácie jeho regionálnej štruktúry podľa troch dôležitých ukazovateľov. Voľba roku 1997 ako začiatku sledovaného obdobia je do určitej miery dôsledkom dostupnosti dát. Od 1. januára 1997 vstúpilo na Slovensku do platnosti súčasné územno-správne členenie, t.j. od tohto roku sú k dispozícii dáta podľa dnešných okresov, ktoré my môžeme upraviť na FMR. V práci boli použité primárne štyri druhy dát za roky 1997 a 2006 vzťahujúce sa k okresom (počet obyvateľov, počet pracovných príležitostí, priemerná mzda zamestnancov a počet pracovných príležitostí v terciárnom sektore). Rok 1997 však možno považovať aj za medzník vo vývoji regionálnej štruktúry Slovenska v prvej etape post-komunistickej transformácie, preto má jeho použitie svoje zdôvodnenie. Po roku 1989 začala „deštrukcia“ centrálne riadenej ekonomiky Slovenska (rozpad veľkých priemyselných a poľnohospodárskych podnikov). Za ukončenie tejto deštrukcie možno považovať veľkú privatizáciu realizovanú v rokoch 1995 a 1996.

Hodnotených 10 rokov bolo obdobím dynamického vývoja ekonomiky Slovenska a významných zmien jeho regionálnej štruktúry. Rok 2006 môžeme v zhode s viacerými autormi považovať za ukončenie prvej etapy spoločenskej (ekonomickej) transformácie nielen na Slovensku, ale aj v ďalších post-komunistických krajinách strednej a východnej Európy (Gajdoš, P. and Pašiak, J., 2006, Strykiewicz, T. et al., 2007, Dostál, P. and Hampl, M., 2008 a iní). Je zrejme, že presné určenie konca etapy spoločenskej transformácie vyvoláva pochybnosti. Pre ukázanie na rok 2006 ako na koniec prvej etapy spoločenskej transformácie sme sa rozhodli najmä pre tri dôvody. Po prvé, rozdiely medzi regiónmi Slovenska, najmä v ekonomických ukazovateľoch, sa v posledných troch rokoch (2004 - 2006) vyznačujú určitou stabilitou. Po druhé, rok 2006 môžeme považovať za rok, keď bola relatívne ukončená transformácia verejnej správy ako predpoklad realizácie efektívnej regionálnej politiky. Po vytvorení samosprávnych veľkých územných celkov v roku 2002, bol neskôr uskutočnený presun finančných kompetencií a fiškálnej politiky zo štátnej správy na samosprávu. Po tretie, od roku 2007 začína Slovenská republika čerpať finančné prostriedky z Európskej únie. Tieto prostriedky, vzhľadom na ich objem (400 miliárd Sk), môžu byť spolu s ďalšími novými podmieňujúcimi faktormi impulzom pre kvalitatívne nové tendencie regionálneho vývoja.

Dynamika regiónov Slovenska podľa vybraných ukazovateľov

Dynamiku regiónov Slovenska podľa ekonomického agregátu, komplexnej veľkosti a kvalitatívnej komplexnej veľkosti sledujeme v troch úrovniach regiónov Slovenska, v úrovni metropolitných a nemetropolitných regiónov, v úrovni funkčných mestských regiónov a v úrovni základných rozvojových regiónov v zmysle prác Korec, P., Ondoš, S. (2007) a Korec, P., Ondoš, S., Bystrická, S. (v tlači). Ako uvádza vo svojej práci Hampl, M. (2005) dosiahnutý stav územnej koncentrácie spoločenských javov a hierarchické usporiadanie územných jednotiek (sídiel alebo regiónov rôznych mierok) s ich zodpovedajúcou diferenciaciou môžeme oprávnenne považovať za najpodstatnejšie charakteristiky stavu geografickej organizácie spoločnosti. Sledovaných 10 rokov predstavuje veľmi významné obdobie vo vývoji geografickej organizácie spoločnosti na Slovensku vzhľadom na už viac krát spomínané nové podmienky spoločenského vývoja (post-komunistická transformácia, globalizácia, post-industriálne štádium vývoja spoločnosti; Korec, P., 2007). Je preto logické očakávať, že na Slovensku nastal v tomto období posun v územnej koncentrácii spoločenských javov. Pripomíname, že túto štúdiu je treba považovať za úvod do výskumu zmien hierarchie regiónov Slovenska. Zodpovednejšie výskumy a teda aj výsledky nám umožnia urobiť databázy získané zo sčítania obyvateľstva v roku 2011.

V prvej úrovni sme hodnotili dynamiku regiónov pri rozdelení územia Slovenska na metropolitné regióny a nemetropolitné regióny. Región Bratislavy sme hodnotili samostatne vzhľadom na poznatky získané z výskumu vývoja regionálnej štruktúry Slovenska po roku 1989. Vo viacerých predchádzajúcich prácach sme upozornili na skutočnosť, že v prvej úrovni hodnotenia vývoja regionálnej štruktúry Slovenska sa výrazne prejavuje polarita región Bratislavy na jednej strane a ostatné územie Slovenska na strane druhej (Korec, P., Ondoš, S., 2004, Korec, P. a kol., 2005, Korec, P., 2007 a iné). Uvedené oddelenie regiónu hlavného mesta odporúča vo svojej práci aj Hampl, M. (2005). Za územie metropolitných regiónov považujeme sedem FMR zostávajúcich centier samosprávnych VÚC, ktoré sa 1. 1. 1997 stali centrami štátnej správy na úrovni krajov. Predpokladáme, že je oprávnené očakávať v metropolitných regiónoch vyššiu dynamiku najmä javov súvisiacich s ekonomikou v porovnaní s nemetropolitnými regiónm. Územie nemetropolitných regiónov predstavuje v tejto štúdiu ostatných 41 FMR.

Tab. 1 ukazuje dynamiku Bratislavy, metropolitných a nemetropolitných regiónov podľa sledovaných ukazovateľov. Očakávané je zistenie razantného zvýšenia významnosti regiónu Bratislavy v regionálnej štruktúre Slovenska (podiel regiónu Bratislavy na EA Slovenska sa zvýšil o 7,07 %, z 20,51 na 27,58, EA regiónu Bratislavy v roku 2006 sa zvýšil s porovnaním s rokom 1997 o 34,5 %). Takisto očakávané je podstatné ale miernejšie zvýšenie významnosti ukazovateľa KV pri regióne Bratislavy. Trochu prekvapivým zistením je nižšia dynamika ukazovateľa KKV v regióne Bratislavy v porovnaní s ukazovateľom KV. Určitým vysvetlením môže byť samotná konštrukcia ukazovateľa KKV, pri ktorej sme vzhľadom na nedostupnosť dát nemohli využiť zamestnanosť regiónov v kvartérnom sektore. Možno povedať, že až nečakaným je spoznanie skutočnosti, že metropolitné regióny ako celok v sledovaných 10 rokoch prakticky „stagnovali“. Hodnoty dynamiky všetkých troch ukazovateľov sa pri tejto skupine pohybujú blízko nuly.

Tab. 1. Dynamika FMR Bratislavy, skupiny metropolitných FMR a skupiny nemetropolitných FMR Slovenska

FMR	Podiel na Slovenskú republiku v %								
	Ekonomický agregát (EA)		Komplexná veľkosť (KV)		Kvalitatívna KV (KKV)		Zmena EA v %	Zmena KV v %	Zmena KKV v %
	1997	2006	1997	2006	1997	2006	2006-1997	2006-1997	2006-1997
Bratislava	20,51	27,58	14,30	16,62	16,15	18,36	34,5	16,2	13,7
Metropolitné	26,62	26,35	25,09	25,41	25,64	25,77	-1,1	1,3	0,5
Nemetropolitné	52,87	46,08	60,61	57,97	58,21	55,86	-12,9	-4,3	-4,0

Prameň: Spracované na základe dát zo Štatistického úradu SR 2007

Z tab. 2 môžeme vyčítať, že je to dôsledok predovšetkým poklesávajúceho významu regiónu Košíc v regionálnej štruktúre Slovenska. Ďalším zaujímavým zistením, ktoré poskytuje tab. 2 je pomerne veľká variabilita siedmich regiónov centier VÚC vzhľadom na dynamiku sledovaných ukazovateľov. Pomerne mierny pokles významu skupiny nemetropolitných regiónov podľa sledovaných ukazovateľov môžeme vysvetliť podstatným zvýšením významu viacerých regiónov tejto skupiny ležiacich v západnej časti Slovenska (Tab. 2).

Tab. 2. Dynamika funkčných mestských regiónov Slovenska

FMR	Podiel na Slovenskú republiku v %								
	Ekonomický agregát (EA)		Komplexná veľkosť (KV)		Kvalitatívna KV (KKV)		Zmena EA v %	Zmena KV v %	Zmena KKV v %
	1997	2006	1997	2006	1997	2006	2006-1997	2006-1997	2006-1997
Bratislava	20,51	27,58	14,30	16,62	16,15	18,36	34,5	16,2	13,7
Trnava	3,01	3,43	2,55	2,79	2,46	2,78	14,0	9,5	13,0
Nitra	2,86	3,13	3,03	3,28	3,08	3,33	9,4	8,1	8,0
Žilina	4,12	4,42	4,19	4,38	4,29	4,41	7,2	4,5	2,9
B. Bystrica	2,69	2,70	2,42	2,45	2,58	2,61	0,3	1,4	0,9
Prešov	2,88	2,75	3,53	3,54	3,52	3,48	-4,5	0,3	-1,3
Trenčín	2,30	2,13	2,27	2,21	2,26	2,23	-7,5	-2,8	-1,4
Košice	8,75	7,78	7,10	6,76	7,44	6,94	-11,1	-4,7	-6,8
Námestovo	0,45	0,68	0,72	0,95	0,66	0,90	49,6	31,7	35,9
Skalica	0,70	0,87	0,77	0,87	0,71	0,81	25,4	13,0	14,3
Piešťany	0,95	1,17	1,08	1,26	1,07	1,26	22,7	16,4	17,9
P. Bystrica	0,89	1,03	1,07	1,15	1,04	1,14	15,4	7,2	9,1
D. Streda	1,36	1,55	1,75	2,03	1,67	2,02	13,5	15,8	21,0
Galanta	1,83	2,02	2,26	2,47	2,15	2,40	10,2	9,5	11,5
Púchov	1,08	1,14	0,97	1,03	0,88	0,99	5,4	5,6	12,9
N. M. n. Váhom	1,18	1,18	1,23	1,22	1,14	1,13	0,5	-0,6	-1,4
Ilava	1,04	1,03	1,14	1,17	1,04	1,08	-0,6	2,2	3,5
Bánovce n. Bebr.	0,56	0,55	0,70	0,73	0,62	0,68	-1,3	4,4	10,6
Snina	0,44	0,43	0,64	0,67	0,57	0,63	-3,4	4,8	10,5
Bardejov	0,75	0,72	1,08	1,18	1,04	1,16	-4,5	8,6	10,6
S.N. Ves	1,99	1,89	2,47	2,56	2,43	2,45	-4,8	3,4	0,9
Svidník	0,56	0,53	0,80	0,84	0,79	0,81	-5,9	4,1	2,5
Stará Ľubovňa	0,52	0,48	0,74	0,75	0,72	0,73	-7,4	1,3	0,6
Nové Zámky	1,99	1,82	2,49	2,39	2,43	2,34	-8,6	-4,1	-3,8
Ružomberok	1,06	0,95	1,13	1,03	1,07	1,02	-10,2	-8,7	-4,6
Topoľčany	1,71	1,52	2,12	2,05	2,00	1,93	-11,0	-3,3	-3,6
Hlohovec	0,80	0,71	0,81	0,76	0,75	0,74	-11,1	-7,1	-1,2
Čadca	0,98	0,87	1,35	1,37	1,32	1,31	-11,5	1,6	-1,1
Poprad	2,66	2,35	2,90	2,86	2,92	2,80	-11,8	-1,3	-4,1
Lipt. Mikuláš	1,48	1,31	1,54	1,47	1,52	1,47	-12,0	-4,4	-2,9
Zvolen	2,35	2,04	2,48	2,30	2,51	2,32	-13,1	-7,3	-7,6
Komárno	1,55	1,35	1,87	1,80	1,77	1,71	-13,2	-3,6	-3,5
Martin	2,32	1,96	2,36	2,10	2,36	2,08	-15,8	-11,0	-11,7
Humenné	1,20	0,99	1,35	1,31	1,34	1,27	-17,0	-2,7	-5,3
Prievidza	2,81	2,33	2,78	2,58	2,58	2,46	-17,2	-7,3	-4,7
Vranov n. Topľou	0,81	0,67	1,16	1,09	1,07	1,03	-18,2	-6,0	-3,6
Trebišov	1,32	1,07	1,65	1,54	1,69	1,52	-19,2	-6,8	-9,8
Levice	2,17	1,65	2,23	1,95	2,17	1,87	-23,9	-12,4	-14,1
Michalovce	2,20	1,62	2,40	2,08	2,29	1,99	-26,4	-13,4	-13,3
Senica	1,73	1,26	1,77	1,50	1,66	1,41	-27,3	-15,0	-14,9
Dolný Kubín	0,72	0,52	0,76	0,65	0,75	0,61	-28,8	-15,3	-18,5
Žiar nad Hronom	1,79	1,27	1,82	1,53	1,73	1,48	-29,3	-15,9	-14,9
Brezno	1,14	0,80	1,21	1,00	1,09	0,92	-30,0	-17,5	-16,1
Zlaté Moravce	0,60	0,42	0,75	0,61	0,69	0,55	-30,0	-18,7	-19,5
Lučenec	1,40	0,97	1,70	1,44	1,64	1,37	-30,5	-15,5	-16,6
Rožňava	1,51	1,03	1,77	1,48	1,68	1,40	-31,6	-16,7	-16,8
Tvrdošín	0,52	0,35	0,63	0,52	0,58	0,47	-33,6	-17,9	-18,7
R. Sobota	1,09	0,63	1,32	1,06	1,28	0,99	-41,6	-19,3	-22,6
Veľký Krtíš	0,64	0,37	0,81	0,64	0,75	0,61	-41,7	-21,3	-18,5

Prameň: Spracované na základe dát zo Štatistického úradu SR 2007

Za druhú úroveň sledovania dynamiky sme zvolili funkčné mestské regióny. Všetky podstatné zistenia sú ukázané v tab. 2 a na obr. 1. My sa sústreďujeme na najzaujímavejšie poznatky vyplývajúce z týchto zistení. Odhliadnuc od dynamiky regiónu Bratislavy pozoruhodná je už spomínaná veľká diferenciácia dynamiky sledovaných ukazovateľov v zostávajúcich siedmich regiónoch centier VÚC. Podstatné zvýšenie významu Trnavy, Nitry a Žiliny sa očakávalo, podobne ako očakávanú môžeme

hodnotiť dynamiku Banskej Bystrice a Prešova. Nečakal sa tak hlboký pokles významu Košíc a prekvapuje aj pokles Trenčína. Zo zostávajúcich 41 regiónov má „pozitívnu“ dynamiku ukazovateľa EA už len 8 regiónov. Pre prehľadnosť sme týchto 41 regiónov zoradili zostupne práve podľa ukazovateľa EA. Zo spomínaných 8 regiónov sa 7 nachádza na juhozápadnom Slovensku (Skalica, Piešťany, Dunajská Streda a Galanta) a strednom Považí (Považská Bystrica, Púchov a Nové Mesto nad Váhom) a jeden, najdynamickejší z nich na Orave (Námestovo). Táto priestorová distribúcia úspešných regiónov je očakávaná v kontexte hodnotenia vplyvu faktorov podmieňujúcich regionálny vývoj na Slovensku po roku 1989 (Hampl, M., 2005, Ira, V. a kol., 2005, Korec, P. a kol., 2005, Buček, J. a kol., 2006, Smith, A., Rochovská, A., 2006 a inf). Takisto očakávaná je pozícia 4 regiónov juhu stredného Slovenska (Veľký Krtíš, Rimavská Sobota, Rožňava a Lučenec) na opačnom póle spektra hodnôt EA, KV a KKV. Určitým prekvapením je veľmi zlé „umiestnenie“ regiónov Levíc, Senice, Dolného Kubína a Zlatých Moraviec v tejto tabuľke, pri ktorých sú veľmi nepriaznivé hodnoty aj ukazovateľov KV a KKV. Zaujímavou skutočnosťou je aj veľmi dobrá pozícia viacerých regiónov severovýchodného Slovenska (Snina, Bardejov, Svidník a Stará Ľubovňa), ktoré majú hodnoty dynamiky ukazovateľov KV a KKV dokonca kladné (Tab. 2).

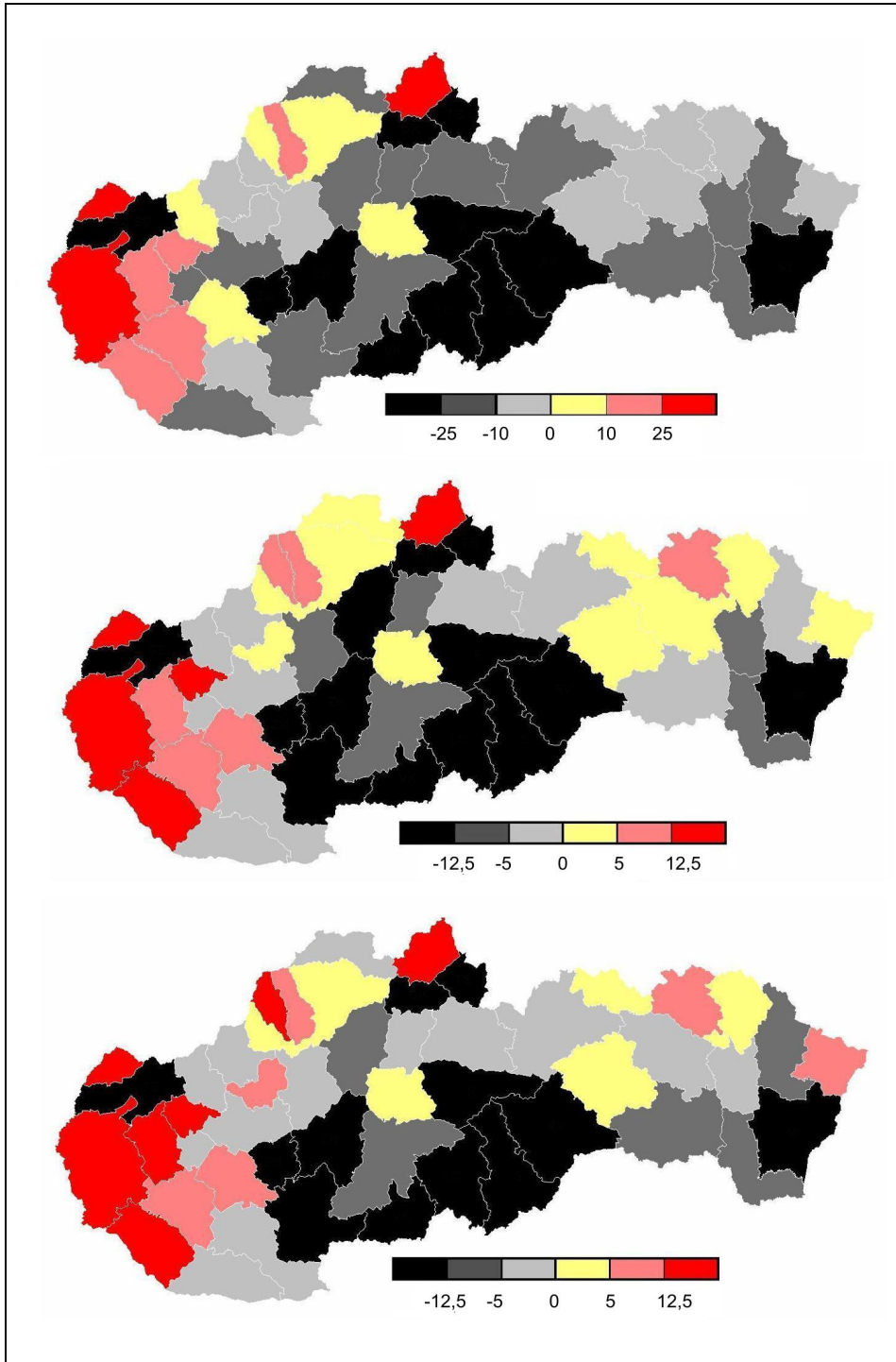
Z hľadiska priestorového rozmiestnenia FMR vzhľadom na dynamiku sledovaných ukazovateľov (Obr. 1) je najpozoruhodnejším zistením sformovanie sa dvoch výrazných pólů. Pólu dynamických úspešných regiónov na juhozápade okolo regiónu Bratislavy (Bratislava, Dunajská Streda, Galanta, Trnava, Skalica, Nitra a Piešťany) a výrazného pólu neúspešných regiónov na juhu stredného Slovenska obsahujúceho až 9 regiónov (Žiar nad Hronom, Zlaté Moravce, Levice, Veľký Krtíš, Zvolen, Lučenec, Rimavská Sobota, Rožňava a Brezno). Druhé menej výrazné pozitívne zoskupenie vytvárajú regióny Ilava, Púchov, Považská Bystrica a Žilina. V ostatnom „mozaikovom“ obraze upútajú regióny Senice, Dolného Kubína, Tvrdošina a Michaloviec, ktoré majú hodnoty všetkých troch ukazovateľov až v poslednom najhoršom intervale.

Pomerne zaujímavé zistenia nám poskytuje aj hodnotenie dynamiky základných rozvojových regiónov Slovenska (Tab. 3). V tabuľke vidíme jeden mimoriadne úspešný región (Bratislava), jeden mimoriadne neúspešný región (Juh stredného Slovenska), dva mierne úspešné regióny (Stredné Považie a Trnava) a 8 mierne neúspešných (Podunajsko, Ponitrie, Severné Slovensko a Severovýchodné Slovensko) a neúspešných regiónov (Košice, Horné Považie, Pohronie a Východné Slovensko). Integritu troch typov týchto základných regiónov (otvorené, parciálnej adaptácie a zaostávajúce regióny; pozri Tvrdoň, J. a kol., 1995, Korec, P., Ondoš, S., Bystrická, S., v tlačí) narušajú základný región Košíc v negatívnom smere a základný región Severovýchodné Slovensko v pozitívnom smere.

Tab. 3. Dynamika základných rozvojových regiónov Slovenska

Región	Podiel na Slovenskú republiku v %								
	Ekonomický agregát (EA)		Komplexná veľkosť (KV)		Kvalitatívna KV (KKV)		Zmena EA v %	Zmena KV v %	Zmena KKV v %
	1997	2006	1997	2006	1997	2006	2006-1997	2006-1997	2006-1997
Bratislava	20,51	27,58	14,30	16,62	16,15	18,36	34,5	16,2	13,7
Stredné Považie	9,43	9,75	9,66	9,93	9,52	9,85	3,2	2,9	3,6
Trnava	8,35	8,61	8,21	8,40	7,79	8,13	3,1	2,3	4,4
Košice	8,75	7,78	7,10	6,76	7,44	6,94	-11,1	-4,6	-6,9
Podunajsko	8,91	8,39	10,59	10,64	10,19	10,33	-5,8	0,5	1,4
Ponitrie	8,54	7,96	9,38	9,24	8,97	8,96	-6,9	-1,5	-0,1
Sev. Slovensko	2,68	2,41	3,47	3,49	3,32	3,29	-10,1	0,6	-0,9
Horné Považie	4,87	4,21	5,04	4,61	4,95	4,58	-13,6	-8,5	-7,5
Pohronie	7,97	6,81	7,92	7,28	7,92	7,32	-14,6	-8,2	-7,6
Severovýchodné Slovensko	9,37	8,72	11,53	11,72	11,43	11,42	-6,9	1,6	-0,1
Východné Slovensko	5,97	4,77	7,20	6,69	6,96	6,44	-20,1	-7,1	-7,5
Juh Stredného Slovenska	4,64	3,02	5,60	4,62	5,36	4,37	-34,9	-17,7	-18,3

Prameň: Spracované na základe dát zo Štatistického úradu SR 2007

Obr. 1. Dynamika vývoja ekonomického agregátu (a), komplexnej veľkosti (b) a kvalitatívnej komplexnej veľkosti (c) na Slovensku v období 1997 – 2006 podľa FMR (dynamika je vyjadrená v percentách zmeny, kde základom je rok 1997). Prameň: Dáta z tabuľky 2

Záver

Napriek tomu, že predloženú štúdiu odporúčame prijímať len ako vstup do problematiky hodnotenia zmien v hierarchii regiónov Slovenska v dôsledku spoločenskej transformácie po roku 1989, dovoľujeme si poukázať na niektoré všeobecnejšie poznatky. Aj táto práca potvrdila, že v prvej rozlišovacej úrovni („makropohľad“ na regionálnu štruktúru Slovenska) existuje polarita medzi regiónom Bratislavy a ostatným územím Slovenska. V druhej rozlišovacej úrovni sa potvrdila polarizácia medzi lepšie „položenou“ západnejšou „urbanizovanejšou“ časťou Slovenska a horšie „položenými“ relatívne vidieckymi územiami na juhu a východe republiky. Na základe výsledkov štúdie možno konštatovať, že v zaostávajúcej časti Slovenska veľmi výrazne v negatívnom zmysle vystupuje súvislé územie juhu stredného Slovenska (FMR Veľký Krtíš, Lučenec, Rimavská Sobota a Rožňava).

Pri znížení rozlišovacej úrovne na úroveň FMR sa aj v prípade Slovenska potvrdilo zistenie Hampla, M. (2005), že v procese vývoja hierarchie regionálnej štruktúry postkomunistických krajín dochádza vplyvom globalizácie a post-industriálnej fázy spoločenského vývoja nielen k rehierarchizácii (najmä podľa úrovne základných ekonomických a sociálnych indikátorov regionálneho rozvoja), ale aj k rehomogenizácii veľkej časti územia. Ako doloženie tohto zistenia môžeme uviesť vývoj hodnôt EA, KV a KKV pri FMR Levice, Žiar nad Hronom, Prievidza, Dolný Kubín, Martin, Zvolen, Michalovce, Humenné a iných. Už poznatky získané z hodnôt dynamiky troch predstavených ukazovateľov podľa nášho názoru potvrdzujú zvýraznenie hierarchického usporiadania územia Slovenska, t.j. „jasnejšie“ oddelenie sa jednotlivých hierarchických úrovní regiónov, čo obzvlášť platí pri obidvoch póloch spektra.

Ako ukázal aj tento príspevok, prehlbovanie regionálnych rozdielov a zvyšovanie dominancie regiónu hlavného mesta patria nepochybne k všeobecným znakom územného vývoja postkomunistických krajín v transformačnom období. Ešte raz pripomíname, že na ďalšie všeobecnejšie závery v súvislosti so zmenou hierarchie regionálnej štruktúry Slovenska je potrebné počkať na možnosť využitia databáz zo sčítania obyvateľstva v roku 2011, pričom dôležité bude aj aplikovanie iných metodík, resp. metód výskumu.

Literatúra

- BUGROMENKO, V. M., 1987: Transport teritorial'nykh systemach. Mysl Moskva, 187s.
- BUČEK, M. a kol., 2006: Regionálny rozvoj – novšie teoretické koncepcie. Vyd. Ekonóm Bratislava, 270s.
- BEZÁK, A., 2000: Funkčné mestské regióny na Slovensku. In: Geographica Slovaca, 15, Geografický ústav SAV Bratislava, 90s.
- GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J., 2006: Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie. Sociologický ústav SAV Bratislava, 252s.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M., 2008: Development of National Settlement Systems in the Industrial and Post-Industrial Eras: A General Discussion and the case of the Czech Republic. In: City and Regions, Strubelt, W., Gorzelak, G. eds., Budrich UniPress Ltd., Opladen & Farmington Hills, 43–54.
- HAMPL, M., 2001: Regionální vývoj v období transformace. In: Hampl, M. et al. Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská transformace a obecná teorie. DemoArt Praha, 17–41.
- HAMPL, M., 2005: Geografická organizace společnosti v České republice: transformční procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova Praha, 147s.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., 2008: Faktory – mechanizmy – procesy: aplikace konceptu kritického realizmu. In: Ekonomický časopis, 56, 7, 696–711.
- HOLTON, R., 2006: Globalizace. In: Harrington, A. a kol., eds., Moderní sociální teorie, Portál Praha, 385–410.
- IRA, V., FALŤAN, L., PAŠIAK, J., GLADOŠ, P., 2005: Podoby regionálnych odlišností na Slovensku. Sociologický ústav SAV, Vyd. FORMÁT Pezinok, 381s.
- KOREC, P., ONDOŠ, S., 2004: New pattern of the regional structure of Slovakia. In: Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych, VIII/1. Regionalny wymiar integracji europejskiej. Uniwersytet Wrocławski Wrocław, 173–184.
- KOREC, P. a kol., 2005: Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Geo-grafika Bratislava, 228s.
- KOREC, P., 2007: Vplyv post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti a globalizácie na regionálny vývoj Slovenska. In: Hochmuth, Z., Kulla, M., Tomášiková V. eds. Geographia Cassoviensis I., vyd. UPJŠ Košice, 75–80.

- KOREC, P., ONDOŠ, S., 2007: Historické a geografické aspekty regionálnej divergencie na Slovensku. In: Kraft, S., Mičková, K., Rypl, J., Švec, P., Vančura, M. eds., Česká geografie v evropském prostoru, JU České Budějovice, 626–631.
- KOREC, P., ONDOŠ, S., BYSTRICKÁ, S. (v tlači): Prístupy k regionálnej typizácii územia Slovenska vo vzťahu k úrovni jeho sociálno-ekonomického rozvoja. In: Analýza zdrojov krajiny, ich využitia a hodnotenie zmien krajinskej štruktúry, Novodomec, R. ed., vyd. KU Ružomberok.
- SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A., 2006: Neo-Liberalism and Post-Socialist Urban Transformation: Poverty, Inequality and the City. Acta Geographica Universitatis Comenianae Nr. 48, UK Bratislava, 43–54.
- STRYJAKIEWICZ, T., KACZMAREK, T., MECZYNSKI, M, PARYSEK, J., STACHOWIAK, K., 2007: Poznan faces the future: Pathways to creative and knowledge-based regions. AMIDSt, University of Amsterdam, 126s.
- TVRDOŇ, J. a kol., 1995: Regionálny rozvoj. Ekonomická univerzita Bratislava, 180s.

Tento príspevok bol pripravený vďaka podpory grantového projektu VEGA 1/0255/08

Dynamics of Hierarchical Organization of Regional Structure in Slovakia

Pavol KOREC, Silvia BYSTRICKÁ

Summary: *The main aim of this contribution is to show the dynamics and changes of “significance” of individual regions in Slovakia during the critical period of transformation of its regional structure by three important indicators: economic aggregate, complex size, and the qualitative complex size. This dynamics is observed at three levels of Slovak regions: the level of metropolitan and nonmetropolitan regions, functional urban regions, and basic development regions. The paper focuses on the period of 1997 - 2006, which is a period of dynamic development of the Slovak economy and also of the regional structure Slovakia. We agree with several other authors and consider the year 2006 to be the end of the first period of society transformation.*

The results show that the case of Slovakia confirms the conclusions of Hampl, M. (2005), i.e. that the process of development of regional structure hierarchy in post-communist countries under the influence of globalization and post-industrialist phase of society development leads to re-hierarchization (especially according to the level of main economic and social indicators of regional development) and also to re-homogenization of large part of their area. This is supported by the development of values of economic aggregate, complex size, and qualitative complex size in functional urban regions of Levice, Žiar nad Hronom, Prievidza, Dolný Kubín, Martin, Zvolen, Michalovce, Humenné and others. The dynamics of these three indicators confirm the strengthening of the hierarchical spatial organization of Slovakia, i.e. sharpening the differences between the individual hierarchical levels of its regional structure, especially at both poles of the spectrum. Thus, this contribution shows the deepening of regional disparities and increase in the dominance of the capital city region, which are some of the typical signs of territorial development in transforming post-communist states.

The contribution brought also some relatively surprising results. One of them is that the metropolitan regions as a whole (i.e. seven functional urban regions out of the eight county seats, as Bratislava is analysed separately) were practically stagnating during the period of ten years in focus. The values of the dynamics of all three indicators in this group are close to zero. The second relatively novel finding is the formation of a significant pole of lagging regions in the southern part of central Slovakia including 9 regions: Žiar nad Hronom, Zlaté Moravce, Levice, Veľký Krtíš, Zvolen, Lučenec, Rimavská Sobota, Rožňava a Brezno.

Adresa autora:

prof. RNDr. Pavol Korec, CSc.
Katedra humánnej geografie a demogeografie,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
korec@fns.uniba.sk

Mgr. Silvia Bystrická
Katedra humánnej geografie a demogeografie,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
bystricka@fns.uniba.sk